

КХЕТОРАН КЕХАТ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметехула (предметан дакъа «Ненан мотт а, ненан маттахь йешар а») йолчу программы йукъадогӀу кхеторан йоза, Iаморан чулацам, дешаран предметан кхочушдан лору жамIаш, тематически планировани.

Кхеторан йозано гойту йукъара Iалашонаш а, предмет Iаморан декхарш а, ткъа иштта чулацам къасторан некъаш а, коьртачу тематически дакъойн маххадор а, «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан дешаран планехь йолу меттиг а.

Программо шерашца билгалбо дешаран предметан чулацам а, дешархой «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан гIирсашца Iаморан а, кхетош-кхиоран а, кхиоран а методически коьрта стратегиш а. Хила леринчу жамIаша йукъалоцу дешаран берриге а муьрехь хила деза личностни и, метапредметни а жамIаш а, ткъа иштта дешаран хIора шеран предметни жамIаш а.

Тематически планированехь буйцу программин чулацам билгалдаьхначу чулацаман дакъошца, гIуллакх кхочушдаран характеристика схъайобллу, хIара йа важа тема Iаморехь лелор пайде долу некъаш а, кепаш а йовзуйту.

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхъаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу гIуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Iалашбан а, кхион а. I-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьобхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тIехъажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан, исбаьхаллин-эстетикин таронаш кхион а, гIиллакх-оьздангаллин мехала болу хьежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман култураина тIеозон а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет – гуманитарин дешаран коьртачех цхъа предмет йу, цо адам кхиаран кхетаман а, гIиллакх-оьздангаллин а тIегIа билгалдо. Литературин дешаро гIо до йешаран а, литература талларан а мехалла а ша кхидIа кхиарехь мел ладаме ду хууш а, шена хетачун бух балон а, барта а, йозанца а шена хетарг охьадилла хууш а волу йешархо кхион а; хIара дуьне а, кху дуьненахь ша а вовзаран гIирс санна, йешар оьшуш хила а, стеган а, йукъараллин а йукъаметтигаш шера хилийта а.

Программо йукъалоцу кхеторан йоза а, предмет дIалацаран хила лерина жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа Iамон лерина долу сахьташ билгал а дохуш, тематикин планировани а, дарсел арахарчу гIуллакхийн план а.

ХIара программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран а, белхан а программаш хIиттон бухе йилла. Авторийн а, белхан а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дIакхачорехь, хIотторехь а, сахьташ теманашка а, дакъошка а декъарехь шайна зеделлачух пайдаэца.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан герггара белхан программа кечийна йу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программа кхочушйечу хьукматашна. Программа тӀехъажийна йу дешаран хьукматашна а, хьехархошна а методически гӀо дарна, цо таро лур йу:

1) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предмет хьехаран процессехь Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамӀаш кхузаманан лехамашца догӀуш кхочушдан;

2) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан Ӏаморан хила лерина жамӀаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапан коьртачу программца (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехь № 1/15 протоколаца йинчу редакцехь) а; кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программца (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехь № 2/20 протоколаца бинчу сацамца) а догӀуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хӀоттон а;

3) Билггалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Ӏамон лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманахь дӀалацарна тӀехъажийна долу дешаран гӀуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календаран-тематически план хӀоттон.

Программин чулацам тӀехъажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дӀалацарна Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдинчу тӀедахкарийн (тӀедожор) жамӀашка кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дӀалацарна ФГОС НОО тӀедахкаршца догӀуш, курс тӀехъажийна йу Россин Федерацин культури

экъанехъ ненан меттан литературин меттиг а, роль а муълха йу а, историко-культурин, оздангаллин, эстетическин мехаллаш лалашйарехъ а, цхъана тлаъхъенера вукху тлаъхъене длакхачорехъ а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субъектан культурин а, Гиллакх-оздангаллин а, эстетикин а йуъхъ кхолларехъ къоман фольклоро а, исбаъхъаллин литературу а лоцучу декъах йуъхъанцара хъежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература къоман культурин дахаран довзаран цхъа коърта дакъа а, къоман а, Россин а культурин хилам а, оздангаллин мехаллаш а, ламасташ а лардаран гирс а, дуънене а, къоман историга а, культурига а хъежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахъ йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературу чулоцург къоман культурин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн къоман культурин ламасташ лалашдаран гирс хилла ца лаш, нохчийн литература зле йу къоман дладаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьллуш а.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ЛАМОРАН ЛАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предмет ламоран **лалашонаш** йу:

- Нохчийн литературе а, нохчийн матте а къоман культурин мехалчу декъе санна ойла кхолла;
- Дешархой шайн къоман культурин-меттан экъанна йукъабалор а, уьш къоман ламасташна а, культурин тлаъхъалонна а, кхузаманан хъелашна а йукъаозор;
- Чкъурашна йукъарчу зленах кхетар, нохчийн культура лалашйарна шаьш жопалле хиларх ойла кхиор;
- Йешаран говзалла кхиор.

Цу лалашонашка кхачаро хлара **декхарш** цхъалхадоху:

- Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймахках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхъаалехъ мехкан исторех а дозалла дан ламор, шаьш муълхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;

- Нохчийн къоман историко-культурин зеделлачун тIалам бан Iамор, дешархочунна шен къоман культурин-меттан хьал довзийтар; йуьхьанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-культурин, оьздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;
- Нохчийн литературехь гайтина йолчу нохчийн синкхетамна ладаме йолчу гIиллакз-оьздагнгаллийн мехаллех хьежам кхоллар;
- Нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тIехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;
- Адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;
- Тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакъалацар;
- Къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар.

**«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР»
ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ**

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предметана программа йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь гайтинчу дешаран программа дIалацаран жамIийн предметни лехамийн буха тIехь хIоттийна а, 270 сахьтан (66 сахьт I-чу классехь а, 68 сахьташ 2—4-чу классашкахь) бараман дешаран йукъарчу тIедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Iаморна луш дешаран 233 сахьт ду. 37 дешаран сахьтах лаьтташ йолу дешаран тIаьхьалонан хан программин вариативни декъана дIало, цо йукъалоцу авторийн Iаматийн линейкина оьшу белхан программа хIоттийнчу авторша къастийна говзарш.

**«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН
ЧУЛАЦАМАН КОЪРТА ЛИНИШ**

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахаман а культурица а йолу зле а йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогӀучу фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьакховдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агӀонаш, жигарайоху даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, къинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, доьзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.д!.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан башхалла кхочушйна кху бахьанашца:

а) нохчийн къоман амал, ладаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахаман мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

б) нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтушу говзарш тӀе тидам бахийтарна: доьзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, беро шена гонахара дуьне тӀелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» ламоро гӀо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тӀехь программин проблемно-тематически блокаш хӀитточу дидактически материалана культурно-исторически тӀедалорах а пайдаоьцу. ХӀора проблемно-тематически блока йукъайогӀу нохчийн къоман синбахаман а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш. Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хӀоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц — культурехь коьрта меттиг

дІалоцу хІуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дІ.) Цу коьртачу кхетамашца болх дІахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дІалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а кьегинчу, нохчийн литературин а, культурун а башхаллаш кхочушйинчу говзарш тІехь. И говзарш йовзаро гІо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна кьоман культурун ламастех а, нохчийн культурех а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оздангаллин кьилбанаш кхолладалар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бІаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхоллараллехь кхидІа хьо нохчийн литературин кьоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Кьоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гІирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурехь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизмам, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурун, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогІуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, кьаьмнийн а говзарийн куьзганахула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шийь доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрехь уггаре а хьалхарчу роІехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш предлоджениш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийтаран Іалашонца); ткъа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хІунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукъам кхиоран Іалашонца. Дешаран хІора шеран тексташ схьахаьржина йу цу хенан берашна тІелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст схьахаржаран кхидолу бухедакхарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртаниш билггал йолчу оздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешара деа а шарахь кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийтаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозанал араьхарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикийн а, XX-чу бІешеран чаккхенан – XXI-чу бІешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукъахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гІуллакх кхиоран процессан чохьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шинатІегІанехь хІоттийна йу.

Хьалхарчу тегланехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгIачу тегланехь – дешархошна литературин говзалла карайерзор. I-2-чу классашкахь йеша Iамадо; кхетар тIехь, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тIехь болх; йешначун кхоллараллин маъIна дан тайп-тайпана некъаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукъ-йукъара а, кхоллараллин йухасхъайийцар). Цуьнца цхьаьна йуьхьанцарчу классашкахь дIаболабо йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин дешара тIехь болх.

«Литературни йешар» предмет Iаморан шолгIа тегIа 3-4 классашна кхочу, цигахь йеша хааро зазадоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декъа а луш.

«Литературин йешар» программа хIотточу хенахь тидаме эцна школал хьалхьалхарчу педогогикин а, йукъарчу йукъардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зIейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу спискера говзарш дешархойн кечаман тегIанца доглуш харжа, ткъа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахь и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематикица а герга йолчу говзаршкахь къоман башхаллаш а, йукъара дерг а къасторан Iалашонца Россин халкъийн литературе кховдар. Ткъа иштта программо таро ло Iаматийн авторшна йа дешаран цхьаьнакхетараллашна вариативни декъехь Iамон говзарш харжа.

1 класс (66 с)

Вайна гонахара дуьне – 15 с.

Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хIост).

Беснаш. Светофор.

Ишколехь.

Iаламан дуьне (цIера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).

КИранан денош.

Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хIетал-металш.

Вайн Даймохк

Вайн Даймохк

Соблжа-ГIала

Вайн турпалхой

Халкъан хазна

Махмаев Ж. «Бераш – вайн хиндерг» йа

Арсалиева Люба «Соблжа-ГIала» (**вариативни** дакъа).

Турпалхойх лаьцна тексташ: Кадыров Ахьмад-Хьабжа; Нурадилов Ханпаша; Шерипов Асланбек; Висаитов Мовлид.

Вайн йаздархой – 6 с.

Айдамиров Абузар – байт «Нана-мохк»

Сулейманов Ахьмад – «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак.

Муса Ахмадов – туйра «Писулиг»

Гацаев Саид – байт «Борз»

Халикова Асет – байт «Зингат»

Хатуев I-Хь.

Халкъан барта кхолларалла – 10 с.

Аганан иллеш

Чехкааларш

Дагардарш

Кицанаш

Хетал-металш

Нохчийн халкъан туйранаш. «Тамашийна йоI». «Жоъра-Баба». «Хьекъале Iу» йа «Борззий, цхьогоаллий, ломмий», «Цхьогоаллий, пхьагаллий» (вариативни дакъа)

Гиллакх-оьздангаллин дакъа (вариативни дакъа) – 10 с.

ДоттагIалла

Де, буйса

Дайна де

Беркат

Махмаев Ж. Делалой вай

Хатуев I. Зингат

Демеев I. Малонче

Эдилов С. ГIан

Деза дешнаш

КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ЛИТЕРАТУРА – 3 с.

Осеева В. – дийцарш «Цхьабна», «Иштта дIа»; Сутеев В. – туйра «Iаж».

Резерв – 7 с.

2 класс

3 класс

4 класс

Классашка бекъначу ламоран чулацамна улле тоьхна ламоран процессан гуллакхаллийн хлара тледузарш ду.

Ладоглар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схъалацар а, царах кхетар а; лерсино схъалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жьопаш дала хаар а, лерсино схъалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тлера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тледовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца доглуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхъатера йоцучу текстийн маьнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схъагайттар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тлелаца аттачу говзарийн маьнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллах кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бленнаш шерашкахь схъайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гиллакх-оьздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, къинхетам, догдикалла, догценалла, къинхегамна тлера хилар, бакьо, майралла, и. кх.д! Нохчийн къоман ламасташ: цхъаалла, вовшийн г!о дар, хъаша-да тлелацар, и. кх.д! Доьзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовших кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, ладаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Iадаташ дIакхьхьург а, орамашца зIе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-оьздангалилн мах хадор.

Нохчин литератури башхаллех кхетар: турпалхочун чохьхара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; оьздангаллин проблемашка кховдар. Iаламан дуьненах болу нохчийн къоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дI.) нохчийн поэзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Iамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текстана тIе а тийжаш, шен хьежам тIечIагIбар; нохчийн исбаьхьаллин литератури специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тIаьхьало йузар (дешнаш хаар тIедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текстана йолчу иллюстрацишна а тIе а тийжаш, схьайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схьайийцар).

Дешаран хьелашкахь къоман къамелан культури бухехь йолу гIиллакхан кепаш а, чIагIйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Iамочу говзаршкахь хIиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикица йогIу киншкаш харжар, цу йукъайогIу Iаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалйна говзарш. Нохчийн культурех хаамаш болу дешархойн хенаца йогIучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукъадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзарийн жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маьна .

Дешархойн кхоллараллин гIуллакх (Iамийнчу литературин говзарийн буха тIехь)

Дешархойн кхоллараллин гIуллакхехь литературин говзаран маьна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тIехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тIе а тийжаш .

«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Iаморан жамIаш цхьаьнадогIуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамIийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМИАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гIуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хIокух жамIашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

- Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогIу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;
- Шен этнокультурин а, Россин гражданаллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;
- Шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогIу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;
- Шен а, кхечу а къоме ларам хилар, цу йукъадогIу и ларам исбаьхьаллин говзарийн а, фольлоран а масалш тIехь кхоллар;

— адамах йукъараллин цхъана декъашхочух санна болу а, бакъонех а, жобпаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гИллакх-оъздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуъхъанцара хьежам, цуьнца цхъаьна иза фольклоран а, исбаъхъаллин а говзаршкахъ гайтар а;

ийманехъ кхетош-кхиоран:

— хIора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тIе а тийжаш, тIелацар;

— кьинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхъаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гIирсех пайдаэцар; кхечу адамийн синхаамашна сема хилар, царах кхетар, церан гIо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегIана а, сина а зен дан тIехъажийна долу цхъа а хIума тIецаалацар (цу йукъахъ ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Iоттабаккхаме меттиг нисйелча, и листа хаар а, цу йукъахъ ду исбаъхъаллин говзарех масал эцар а;

— ***эстетикин кхетош-кхиорехъ:***

— исбаъхъаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен кьоман а, кхечу къаьмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тIелацар а, цаьрга ларам хилар а;

— исбаъхъаллин гIуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахъ ша гайта лаар, цу йукъахъ йу дешан говзалла а;

— **физически кхетош-кхиорехъ, могошаллин а, синкхетаман а культура кхолларехъ а:**

— тIетоьхна хаамаш лохучу хенахъ могош а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакъонаш (цу йукъайогIу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— къамел дечу хенахъ дегIан а, синкхетаман а могошаллица кхоаме хилар, къамелан культура а, тIекаренан бакъонаш а ларйар;

кьинхъегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехъ кьинхъегам мехала хилар кхетар (цу йукъахъ ду исбаъхъаллин говзарех масал эцар а), кьинхъегаман стоьмийн тIалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахъ дакъалацар, исбаъхъаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахъ тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехъ кхетош-кхиор:

— тексташца болх бечу хенахъ кхоллалуш долу Iаламаца кхоаме хилар;

— цунна зен деш долу хIума тIецаалацадалар;

Iилманан хаарийн мехалла:

— дуьненах болу Iилманан хьежам кхоллабалар (сурт хIоттар), цуьнан цхъа дакъа ду литературоведчески кхетамаш Iаморан процесехъ а;

— хлума довза лаар, жигаралла, хлума дагадар, хааршна сутара хилар, хлума довза лаарехь шен ойла хилар, цу йукъахь ду исбаьхаьллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохь жигара хилар а, ша и харжар а.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет Іаморан жамІаца дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хІара хаарш.

Кобьрта маьІнийн дараи:

- тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тесташ йустарна бухе дажкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;
 - билгалчу цхьана башхалашца тексташ цхьаьнатоха;
 - кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархьама кхачаме хир йолу билгало билгалйан;
 - хьехархочо шайна хьехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахь цхьаьнадар а, цхьанацадар (бІостаналла) а карон; текстан анализ йарехь кхочушдарийн алгортиман анализ йан, текстан анализ йарехь шаьш кхочушйийр йолу дешаран операци харжа;
 - хьехначу алгоритман буха тІехь декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тІетоьхна хаамаш лахар билгалдан;
 - текстан анализ йечу хенахь бахьанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйан, жамІаш дан.

Кобьрта талламан дараи:

- педогогикин белхахочун гІоьнца Іалашо билгалйан, кьамелан хьоле хьаьжжина, шен вистхилар хийцаран план хІоттон;
 - тІедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогІуш йерг (схьайеллачу критерийн буха тІехь) харжа;
 - схьайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дІабахьа, схьайеллачу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;
 - жамІаш дан а, текстан маьІнийн анализ йаран буха тІехь долчу тоьшаллашца уьш тІечІагІдан а;
 - схьайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процесехь хьехархочун гІоьнца хаттарш хІиттон;
 - цхьатерачу йа цхьатера догІучу хьелашкахь процесс дІаьахаран а, хиламийн а, церан тІаьхьалонан а хила тарлуш долчун сурт хІоттон.

Хаамашца болх:

— Хаамаш схъэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам карорхьама оьшу куьйгалла, тЕчІагІдархьама;

— Схъайеллачу алгоритмаца догІуш, даррехь схъабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехь карон: дошамашкахь, куьйгаллашкахь;

— Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хьехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь, куьйгаллашкахь, Іаматехь) тЕхь карон;

— Баккхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакъо йолчу векалийн) гІоьнца Интернетехь хаамаш лахаран кхерамзаллин бакъонаш ларйан;

— Дешаран декхаршца догІуш, текстан, графикаин, видео, озан хаамаш кечбан;

— Таблицийн а, схемийн а кепехь балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамІаш гайтархьама шаьш таблицаш а, схемаш а хІиттон.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараш.

ТЕкаре:

— Бевзачарна йукъахь ТЕкаре хиларан Іалошонашца а, билламашца а догІуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тЕлаца а, и цхьана кепе дерзон а;

— Шеца къамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дІадахьаран бакъонаш ларйан;

— Тайп-тайпана хьежамаш хила йиш йолуш хилар тЕлаца;

— Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;

— ХІоттийнчу Іалашонца догІуш шен къамел дІахІоттор;

— Къамелан хьолаца догІуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);

— Шимма цхьаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тЕдилларан а жамІех лаьцна доцца къамел кечдан;

— вистхиларан (къамелан) текстана гайтаман материал (дежкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (къастон).

Цхьаьна кхочушден гІуллакхаш:

— йоцчачу а, йехачу а ханна лерина Іалашонаш (цхьаьна кхочушдаран декхаршкахь дакъалацар тидаме оьцуш индивидуале) хьехархочо йалийнчу план хІотторан кепан буха тЕхь стандартан хьолехь, йукъара гІулчаш а, хенаш а дІасайекъар;

— цхьаьна болх баран Іалашо тЕлаца, и кхочушйарехь дан дезарг цхьаьна вовшахтоха: ролаш дІасайекъа, цхьаьна

беш болчу белхан процесс а, жамІ а дийцаре дан;

- куьйгалла дан, тІедиллар кхочушдан, ладогІа, хІоьттина хьал ша листа кийча хилар;
- шен белхан дакъа жобпалле кхочушдан;
- йукъарчу жамІе ша диллинчу декъан мах хадон;
- схьаделлачу масалшна тІе а тийжаш, цхьаьна вовшахтоьхна проектийн тІедахкарш кхочушдан.

Йуьхьанцарчу шкоলেখь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **регулятивни** дешаран дараш.

Шен низам хилар:

- жамІ хилийтархьама дешаран декхарш кхочушдарехь шен гІуллакхийн план хІоттон;
- ша билгалдинчу кхочушдарийн рогаІалла хІоттон.

Шаталлар:

- дешаран гІуллакхан кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдан;
- къамелан гІалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гІалаташ а дІадахархьама шен дешаран кхочушдарш нисдан;
- текстийн анализ йарехь хІоттинйчу декхарца жамІ дуста;
- тексташца болх бечу хенахь далийтина гІалат карон;
- шен а, шеца цхьаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамІаш дуста, схьайеллачу критеришца церан богІу мах хадон.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет деа шарахь Іаморо кхочушдан дан деза:

Іамочу маттахь йолчу литературин Россин Федерацин цхьаьйолчу культурин шоралলেখь а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахь а, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурин, оздангаллин, эстетекин мехаллаш Іалашйарехь а, цхьана тІаьхьенера вукху тІаьхьене йаларехь а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхьаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхьа башха дакъа санна, тІелаца;
- Дешан кхоллараллин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдакхар, кино) цхьаьнайуста;

- Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхьаьна болх барх а, вовшашна тӀелаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературу а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) хила;

- Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьненан къаьмнийн а исбаьхьаллин говзарш йустучу хенахь йукъара дерг а, башха дерг а карон;

1) Маьна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу элементийн маьнех а, ойланех а кхетар:

- Маьна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хьан-сан хиларан хьогамех садузоран а лалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тӀехьажорийн текстийн маьнех кхета а, тӀелаца а, маьна дан а тар луш долу нийса шера йешар, йешар ладогӀархоша кхеташ тӀелацар);

- Маьна даран дагахь йешаран техника карайерзор (йешначун маьнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маьна нийсад даран а, и тӀелацаран а кхачаме хиларна тӀехь тергам латтор);

- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшаш къастон (фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);

- Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маьнех а, тӀехьажорах а кхета (хазакхетар дан, ламон, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранин, хӀетал-металин, кицанийн, аганан иллийн масалш далон;

- Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста (тема, коьрта тема, турпалхой);

- Говзаран цӀе цуьнан темица (лаламах, историх, берех, диканах, вонах) цхьаьнайалон (йуста);

- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовшаш къастон – байт, дийцар, басня;

- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта лалашо, хиламийн роӀалла, исбаьхьаллин вастийн гӀирсаш билгалбан;

- текстан чулацамехула хаттаршна жьопаш дала;

- текстехь ненан меттан суртхӀотторна а, вастийн а гӀирсаш карон (эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2) текстехь беллачу хаамах кхетарна а, тӀелацарна а ламор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, илманан, куьйгаллин) тексташ йешаран лалашо билгалйан;

- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш карон, хаарийн гуо шорбан;

- ламоран а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан,

къастийна, лахаран) карон;

- Текстана хаттарш хиттон, и схъайийцаран а, изложени йазйаран а план хлоттон;
- Шаъш йеша лаам гайтар, авторан царна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тIе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;
- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехъ дакъалаца;
- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахъ дакъалаца, шайн хъежамийн бух балон;
- фольклоран материала тIехъ тIехъ кхоллараллин белхан кхочушбан (туьйранан чаккхе, хIетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схъайийцар).

Предметан жамIаш дешаран шерашца

1-чу классехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочунна Iемар ду:

- ша а, дуьне а, къоман истори а, культура а йовзарехъ нохчийн литературин мехаллех кхета;
- нохчийн литературин говзариин мына даран цхъайолу корматалла карайерза;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехъ пайдаэца: ладобгIна/йешна текст йийцаре йарехъ дакъалаца;
- дешан маьIнех совнаха хаамаш бовзархъама Iаматан дошамах пайдаэца;
- шайн харжамцца байтийн говзарш дагахъ йийца.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахъ а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

- йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, дешдакъошца а, дийнна дешнаш а шера деша;

• лерсица тѣлаѣцна йолчу йолчу, ткѣа иштта классехъ йешначу а говзариѣн чулаѣамах кхета, царна тѣехъ маѣІнин коѣрта дакъош билгалдаха;

- йешначун маѣІнех а кхеташ, текстехъ билгалѣйна меттигаш дагахъ йеша;
- тайп-тайпанчу авторийн 3–4 байт дагахъ йийѣа;

Дешархойн шаѣш бечу, шимма цхѣаѣна бечу белхан процесехъ Іама таро хир йу:

- киншки тѣехъ «Чулаѣам» йа «Корта» агІо карон; «Чулаѣамна» тѣе а тийѣаш, киншки тѣехъ оѣшу говзар карон;
- говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оѣцуш, жоѣпаш дала а.

«Литературоведенина йукѣадалор» дакъа: байташкахъ йазѣйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дІ.), говзариѣн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туѣйра, и. кх. дІ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дІ.).

Дешархошна Іемар ду

- прозехъ йазѣйна говзар байтах къастон;
- фольклоран кегий жанраш къастон: хІетал-метал, дагардар, чехкаалар;
- текстехъ исбаѣхѣаллин сурткъагоран гІирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хѣастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хѣаѣркаш, рифмаш) карон;

Дешархойн таро хир йу Іама:

- туѣйраниѣн сюжетан-композиѣин башхаллаш къастон;
- литературин а, фольклоран а жанраш йукѣара дозанаш лелаш хилар карон (забара йукѣа тѣехтоман байташ йогІу; аганан илли йукѣа — кхайкхаргаш; дийѣара йукѣа — туѣйра, и. кх. дІ.)

«Дешархойн кхоллараллин гІуллакхан элементаш» дакъа: ролашѣа йешар, инсценировка, драматизаѣи, барта дешнашѣа суртдиллар, репродукѣишѣа болх, шаѣш тексташ кхоллар.

Дешархошна Іемар ду:

- йешначун чулаѣамах кхета; текстан башхаллаѣа догІуш ма-хиллара оѣшуш долу болар а, соѣунгІаш а, азайдар а кхета а кхеташ, харѣа;
- исбаѣхѣаллин говзар (ѣуѣннан фрагмент) ролашѣа а, кар-кара луш а йеша;
- иллюстраѣишка хѣовса а, текстан цхѣаѣнайогІучу фрагментаѣа йа коѣртачу ойланѣа (синхаамѣа, сагатдарѣа) уш йуста а;

Дешархойн таро хир йу Іама:

- фольклоран кегий жанраш (хІетал-метал, дагардар, аганан илли) практикехъ карайерзон а, суртхІотторан гІирсийн (йиш-маІаш, уѣшарш, интонаѣи) гІоѣнѣа ѣеран инсценировка йан а;
- билгалѣчу тексташна йогІу иллюстраѣиш карон, тексташ а, иллюстраѣиш а вовшашѣа йуста.

Йукѣарчу дешаран дариѣн декѣехъ дешархошна Іемар ду:

- дешаран Іаматах паргІат пайдаѣѣа, аѣлѣа а, билламиѣн билгалонийн мотт беша; агІонехъ билгалдаѣхна могІанаш а, дешнаш а сихха карон; оѣшу иллюстраѣиш карон;

• хаамийн шина хьостанца (дешаран Iаматца а, ша болх бан леринчу тептарца а; дешаран Iаматца а, хрестоматица а) болх бан, аьлча а, Iаматан а, белхан тептаран а, хрестоматин а билламан билгалонаш дуьхь-дуьхьал хIиттон; ша болх бан леринчу тептаран а, хрестоматин а оьшу дакъош карон.

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукьахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;
- кар-кара луш болх бан;

б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- шина хьежамна а, шина агIонна а йукьара башхаллаш ган;

Дешархойн шашь бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- хаттаршна жобпаш тайп-тайпанчу кепехь дала мегаш хиларх кхета;
- ша тIетовш волу жоп тIечIагIдархьама текстехь кховда.

2-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- йешначун оьздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оьздангаллин барамашца дуста;
- метофорийн, олицетворенийн, эпитетийн кьоман шатайпаналлах кхета а, текстехь исбаьхьаллин сурткаьгоран и гIирсаш ган а;
 - нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстийн маьIна даран приемех кхета;
 - нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух кьамел шардарехь пайдаэца: ладобьIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан;
 - шен йешаран гуо шорбан;
 - йешначу а, ладобьIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста.

«Кьамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан култура.

Дешархошна Йемар ду:

- дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хъаьжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;
- довзаран а, Ёаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;
- доцца монологан алар хЮттон: хъехархочун хаттарна доцца а, даьржина а жоп;
- шеца къамел дечуьнга ладогIа (хъехархочуьнга а, классехь цхъаьна доьшучаьрга а): цхъамма делла жоп тIаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тIедуза;
- нохчийн литературин 2–3 классикан цIе йаккха,
- кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цIе йаккха;
- говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схъабийца а;
- дукхавезачу авторнан говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схъабийца а;
- говзаран тема а, коьрта маIна а билгалдан (хъехархочун гIоьнца);
- говзарийн турпалхойн амалийн (церан цIерш, портреташ, къамел) а, церан леларийн а мах хадон а, характеристика йала а;
- Дешнийн маIнех кхетархъама МаIнийн дошамах пайдаэца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- хъехархочо йоьшуш йолу текст Iалашонна тIехъажийна тIелацаран буха тIехь аудированин корматалла кхиор;
 - йешначун чулацамах болу шен хъежам барта бовзийта;
 - тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схъайийца (харжамца);
 - жимачу бараман текст йуха схъайийца;
 - ишколин билблиотекехь киншкаш а, берийн муьран журналаш а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткъа иштта «Чулацам» йа «Корта» агIонах а пайдаэца;
 - дарсашкахь бечу балха йукъа хрестоматин а, ткъа иштта цIерчу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йалон;
 - говзаран текста хаттарш дан а, хаттаршна жоьпаш дала а.
- «Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туйра, и. кх. дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.).

Дешархошна Йемар ду:

- дийнатех лаьцна а, инзаре-тамашийна а туйранаш вовшех къастон;
- инзаре-тамашийначу туйранан башхаллаш къастон;
- дийцар а, туйра а вовшех къастон;
- говзарехь литературин меттан суртхЮтторан вастийн гIирсаш карон (дустар, олицетворени, гипербола (хIума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн Іама таро хир йу:

- авторийн берийн поэзехь фольклоран жанрийн башхаллаш карон: туйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;
 - литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанах лелаш хилар карон (дийцара йукъахь туйранан элементаш хила йиш йу, инзаре-тамашийначу туйранехь – дийнатех лаьцначу туйранан башхаллаш, и. кх. дІ.);
 - дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;
 - дуьнене поэтически хьежам байташкахь гайтина ца Іаш, прозехь а гойтуш хилар гучудала.
- «Дешархойн кхоллараллин гІуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Іемар ду:

- йешначун чулацамах кхета;
- текстан башхаллаца догІуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгІаш а, азъайдар а кхета а кхеташ, харжа;
- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- программехь билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тІеэца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Іама таро хир йу:

- поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;
- Іамат тІерачу иллюстрацишка хьовса а, исбаьхьаллин тексташца уьш йуста а;
- шайна хетарг а, тидам бинарг а барта довзийта.

Довзаран йукъарчу дешаран дарашкахь дешархошна Іемар ду:

- дешаран Іаматах паргІат пайдаэца: биллабийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агІонашца оьшу текст карон а;
- текстан билгалйаьккхина фрагмент, агІонехь билгалдаьхна могІанаш а, дешнаш а сихха карон;
- хаамийн масех хьостанца (дешаран Іаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Іаматца а, дешаран дошамашца а; тексташца а, тексташна иллюстрацишца а) болх бан.

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Іемар ду

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- парти тІехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;
- кар-кара луш болх бан;

б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- шина хьежамна а, шина агІонна а йукъара башхаллаш ган, ша тІетовжаран бух а балош, цхьахйолу агІо йалон а;

- текстехь турпалхоша бовзийтина хьежамаш карон (лаха).

Талларан а, шаталларан а дешаран дарашкахь дешархочун Iама таро хир йу:

- схьабовзийтина хьежам тесктерчу моҒIанашца тIечIагIбан;
- тайп-тайпанчу хьежамийн тайп-тайпана баххаш хилар кхета.

3-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тIехь нохчийн меттан хьасене-эстетикин таронех кхета;
- ненан меттан литературех кьоман эхь-бехк а, ламасташ лардаран а, схьакховдоран а кьоман-культурин гIирс санна мехаллех кхетар;
- турпалхойн леларийн оьздангаллин мах хадон а, цуьнан бух балон а;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран корматталла шарйан: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Iилманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маьIна даран а зеделларг хила;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух кьамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан; йешначу йа ладоьгIначу текстан кепе хьаьжжина, и схьайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цIарах литаретуриг говзар схьайийца;
- текстах кхетархьама а, кхин совнаха хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.
- **«Кьамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:**

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

кьамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

- йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, нийса а, кьаьсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;
- хьалха довзаран йешарехь а, йуха бIаьртохаран йешарехь а, харжаман а, йуха талларан йешарехь а дагахь йешар;
- Iамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цIерш йаха, церан говзарийн цIерш йаха а, классехь йешначу текстийн чулацам боцца схьабийца а;
- дукха везачу литературин турпалхочух дийца;

- турпалхочуьнга йолу авторна оила билгалйан;
- говзарийн турпалхойн мах хадон; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;
- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь йеша (харжамца);
- элементашца киншка йовза (автор, цIе, «Чулацам» агIо, иллюстрациш).

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;
- билгалйина киншкаш шаьш йеша;
- йешначу говзарийн турпалхойх мах хадоран оила йовзийта;
- дошамашца шаьш болх бан.

«**Литературоведенина йукъадалор**» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (туьйра а, дийцар а; дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а, и. кх. дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.).

Дешархошна Iемар ду:

- дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Iер-дахаран хьокъехь долу туьйранаш вовшех къастон;
- дийцар а, туьйра а вовшех къастон;
- авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гIирсаш карон а, вовшех къастон а (приемаш: дустар, олицетворени, гипербола (хIума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн таро хир йу Iама:

- дийнатех лаьцначу туьйранан кхиарх кхета;

- дуьненан тайп-тайпанчу халкъийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжеташ («лелаш долу туьйранин дийцарш») карон.

«**Дешархойн кхоллараллин гIуллакхан элементаш**» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Iемар ду:

- йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогIуш йолу соцуьнгIа йан, азъайдар а, йешаран болар а харжа;
- программица билгалйина йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица тIелаца а, шайна хетарг барта схьадийца а;
- литературин текстан а, суртдилларн а, музыкин а говзарийн маIна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн оила а, синхаамаш а бовзийта);

- литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь) дакъалаца.

Дешархошна шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:

- Іамат тІерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладогІа, исбаьхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тІехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца уьш йуста;
- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцпачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешархошна Іемар ду

- дешаран дошамийн корпусах паргІат пайдаэца, оьшу йолу дошаман статья сихха карон;
- дешаран Іаматах паргІат пайдаэца: биллаамийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агІонашца оьшу текст карон а;
- текстаца болх бан: цуьнан тема а, коьрта оила (идея, сагатдар) а, дахаран тайп-тайпана агІонаш (хьежам, дІахІоттамаш, кхетаман латтам) а къастон;
- хаамийн масех хьостанца (дешаран Іаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Іаматца а, дешаран дошамашца а; дешаран Іаматца а, хаамийн тІетоьхначу хьостанашца а (дешаран кхечу гуларшца, библиотекин киншкашца, Интернетерчу хаамашца); тексташца а, тексташна иллюстрацишка а болх бан.

Дешархойн Іама таро хир йу:

- гуларш хІитторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминаш – гуларийн къастамаш – лелош).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Іемар ду:

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:
 - парти тІехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, жимачу тобанехь, йоккхачу тобанехь: вовшашна йукъахь болх а, ролаш а йекъа, шен болх кхочушбан а, йукъарчу балха йукъа и дІатарбан а;
- б) зІе хиларан гурашкахь хьасене хилар санна:
 - схьабовзийтинчу хьежамийн а, агІонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царах цхьахдолчунна тІетан а, йа шен хьежам дІабовзийта а хаа.

Цхьана къепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехь дешна волучунна Іемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дІабахьарна а, кхочушхиллачу жамІана а тІехь тидам бан а.

4-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Іемар ду:

- амал кхиарехь а, шен культура билгалйаларехь а нохчийн литературин мехаллах кхета;
- исбаьхьаллин текстан турпалхойн позицеш билгалйан, исбаьхьаллин текстан авторан позицеш

билгалйан;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, илманан а, дешаран а текстийн маьна даран а, анализан а, хийцаран а коьрта кепаш карайерза а;
- къамел шардархьама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух пайдаэца: ладобгна/йешна текст йийцаре йарехь дакъа, цу текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагдан а, бух балон а; йешначун йа ладобгначун чулацам текстан кепе хьаьжжина, схьайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехь бовзийта; йешначу говзариин буха тIехь барта дийцар хIоттон, хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладобгархошна);
- оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;
- текстах кхетархьама а, кхин сов хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа: аудировани, хезаш а, дагахь а йешар, текстан тайп-тайпанчу кепашца болх бар, библиографически культура, исбаьхьаллин говзаран текстаца болх бар, къамелан тIекаренан культура.

Дешна волучунна хуур ду:

- довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;
- говзаран тема а, коьрта ойла а билгалйан; текст маьIнийн дакъошка йекъа, текстан план хIоттон а, йухасхьайийцарехь цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухайийца;
- классехь Iамийнчу литературин коьртачу говзариин чулацам бовзийта а, церан авторш а, цIерш а билгалйан а;
- «СтелаIад» цIе йолчу берийн журналан коьрта чулацам бийца (рубрикийн тIегIанехь);
- говзариин турпалхойн амалийн мах хадон; цхьана а, тайп-тайпанчу а говзариин турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочуьнга болу хьежам билгалбан;
- байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахь йеша, йешаран хотIах лаьцна классерчара олург паргIат тIелаца;
- литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллачунна бух балор, говзара йукъерчу фрагменташца йа къаьстинчу моIанашца и тIечIагдан;
- элементашца киншка йовза (автор, цIе, титульни агIо, «Чулацам» агIо, аннотаци, иллюстрациш);
- къаьстинчу говзарна а, говзариин гуларна а аннотаци хIоттон;
- тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Iалашонца библиотекехь ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билгалчу темина барта хаам кечбар);
- йешначу говзариин турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гIиллакхехь тIелаца;

- хааман тайп-тайпанчу хьостанашца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш).

«Литературоведина йукъавигар» дакъа: рифмийн кепаш къастор, халкъан кхоллараллин а, авторийн литературин а говзарийн жанрийн башхаллаш къастор, текстехь литературин приемаш (дустар, олицетворени, контраст, гипербола, и. кх. дІ.) йовзар а, царах пайдаэцаран бахъанех кхетар а.

Дешна волучунна Iемар ду:

- исбаьхьаллин культурин кхиаран коьрта некъ ган: халкъан кхолларалли тIера авторийн кепашка кхаччалц;
- халкъан говзарш авторийнчарах къастон;
- авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гIирсаш карон а, вовшах къастон (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а.

Дешна волучун ша бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахь мифашкахула дуьне дуьне довзаран башхаллаш;
- байтан маIнин а, поэта хаьржинчу байт кхолларан кепан а зIе карон (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тIехь);
- исбаьхьаллин говзар кхолларехь йаздархочун (поэтан, художникан) кхоллараллин биографин ролах кхета;
- исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) йукъайогIу говзарш церан тематически цхьаьнайарца йуьстина ца Iаш, церан авторийн дуьнене хьежаман буха тIехь (говзарехь гайтина йолу ойланаш) а йуста йиш йолуш хилар.

«Дешархойн кхоллараллин гIуллакхан элементараш» дакъа: ролашца йешар, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шашш тексташ кхоллар (йазйар).

Дешна волучун шашш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:
- классерчаьрца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тIехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца йийцаре йар;
- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцчачу сочиненица) литерутурин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешна волучунна Iемар ду:

- текстаца паргIат болх бан: талла билгалйинчу аспектах хаамаш билгалбан хаа, билгалйина аспект сацон; талламан аспект сихха хийца хаа;
- карарчу дешаран киншки тIехь а, комплектан кхечу киншкахь тIехь а паргIат хIума лаха; дешаран дошаман корпусех пайдаэца, школин библиотекин фондехь лаха; оьшу хаамаш лаха а, дешаран тайп-тайпанчу Iалашонашкахь цунах пайдаэца а;
- хаамийн тайп-тайпанчу хьостанашца паргIат болх бан (текстан кепехь, суртдилларан я музыкин говзаллехь санна схьагайтинчу).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешна волучунна Iемар ду:

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- дешаран кооперацин тайп-тайпанчу кепаш (шимма цхъаьна бен болх, жимачу тобанехь болх, йоккхачу тобанехь болх) а, социалан тайп-тайпана ролаш (дӀахьошверг а, кхочушдийриг а) а;

б) зӀе хиларан гурашкахь хьасене хилар санна:

- схьабовзийтинчу хьежамийн а, агӀонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царах цхъахдолчунна тӀетан а, йа шен хьежам дӀабовзийта а хаа.

Цхъана кӀепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехь дешна волучунна Ӏемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дӀабахьарна а, кхочушхиллачу жамӀана а тӀехь тидам бан а.

Амал кхиаран дешаран кхочушдарийн декъехь дешна ваьллачун Ӏама таро хир йу:

- шен леларан культура а, дуьненах кхетар а кхолладаралехь литературин йешаран мехаллах кхета;

- шен оздангаллин-этически кӀилба цхъана хорша дерзон (говзарийн анализ йаран новкъахь а, церан хьокъехь кӀамел дечохь а эхь-бехкан мах хадон а, харжам бан а зеделарг гулдан).

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС (66 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1.	<p>Къамел кхиор Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хЮст). Беснаш. Светофор. Ишколехь. Таламан дуьне (цѐра дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш). Кѐиранан денош. Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хѐтал-металш</p>	8	0	0	https://desharkho.ru / https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		8	0	0	
2.1.	<p>Йѐша 1амор Дѐшдакъошца йѐшарна тѐра жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шѐра а, кхѐташ а деша хаарна тѐдовлар (текстах кхѐта таро лучу йѐшаран индивидуальни боларца догѐуш йѐшаран чехкалла</p>	49	0	0	https://desharkho.ru / https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	(масалла). Йешаран орфозпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхьатера йоцучу текстийн маьИнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схьагайтгар.				
Дерриг:		49	0	0	
3.1.	<p>Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш. Дийца,муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш. Вайн Даймохк. Соьлжа-Г1ала Вайн турпалхой: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа Нурадилов Ханпаша. Вайн йаздархой: Айдамиров Абузар. Гайсултанов 1умар. Махмаев Жамалди. Ж.Махмаев «Доттаг1алла»,«Кьоман хазна», «Дей,буьйсий»,«Дайна де»,«Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю..», «Дуьло,бераш,делий вай» 1-Хь Хатуев «Зингат» 1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан», «Беркат»</p> <p>«Даймохк» бохучу дашах кхетам хир бу. Даймохк безар а, ларбар а, 1алашбар а х1ун ду хуур ду.</p> <p>Пачхье х1ун йу хуур ду. Нохчийн Республикин коьртачу г1алин – Соьлжа-Г1алин – це йевзар йу. Соьлжа-Г1алин йоцца истори йевзар йу. Дадаханчу шерийн турпалхойх а,</p>	9	0	0	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	<p>кхузаманан турпалхочух шен дахарх нохчийн къоман дувъха дIаделлачу Кадыров Ахъмад-Хъаъжех а хаарш хир ду. Текстан хиламийн анализ йан а, адамийн Даймехкан дувъха леларех а, шайн дувъха леларх а кхета Iемар бу.</p> <p>«ДоттагIалла», «беркат», «дикалла», «къинхъегам безар», «гIиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехъ церан мехаллех а хкетар бу.</p> <p>КхидIа хъур ду хаарш шардар: оила а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къаъсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар.</p>				
Дерриг:	9	0	0		
Программица сахътийн барам	66	0	0		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

2 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакьойн а, темийн а цѣраш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьгаш	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. «Даймехкан 1алам. Аьхке. Гуьйре»				
1.1.	Аьхке дагалацар. Чѣрий дахар. Д. Кагерманов «Дог 1а дар» Гуьйренан тидамаш. И. Демеев «Г1а». В. Бианки «Чан к1орнеш лийчор». Э.Мамакаев «Гуьйренан 1уьйре».	6	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 2. «Г1иллакх-обздангаллех лаьцна»				
2.1.	Денний, нанний дика хилар. В.Осеева «К1ентий». Э.Мамакаев «Нана». В.Осеева «Йоккха стаг»	8	1	0	https://desharkho.ru/

	«Ціена хи» Ціена хила вай. Харц лийна Іу. ХІума яар. Пайхамаро нийсонах лаяцна аьлларг. Хатуев. «ГІиллакх» Б.Дикаев «Берашка-сайн доттаг Ішка». Талламан болх хьалхарчу чийрикна лерина.				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 3. «Берийн дахар»				
3.1	Ж. Махмаев «Маликатан доттаг Іий.» Т. Ахмадова «Нура». З. Муталибов «Дешархойн кьийсадаларш». 1. Гайсултанов «Доллучун шен хан ю». П. Абубакарова «Дешнех ловза».	5			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 4. «Вайн доттаг Іийн дийнаташ»				
4.1	«Вайн доттаг Іийн дийнаташ» Х. Берсанов «Бексолтан алаша». Ж. Махмаев «Ши кІеза». Хь. Саракаев «Борзик». Э. Мамакаев «Тхан пису». Э.Мамакаев «Акхарой долчоь» Ш. Макалов «Дехкий дийна муха дисира». А. Тапалаева «Массарна дерг-ловзар». Хь. Саракаев «ХІорш хІун ю?».	8		0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 5. «Болх-доккха хазахетар»				

4.1.	<p>Талламан болх шолг1ачу чийрикна лерина З. Муталибов «Муьлхха а болх обьшуш бу» Ж.Махмаев «Маликат». 1. Гайсултанов «Пхьола». Д. Кагерманов «Говзанчаш». Х.Ошаев «Ши накьост». Г. Балл «Цхьана меттехь ца соцу мало».</p>	7	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 6. «1а»				
6.1	<p>1.Мамакаев «1а», Э. Мамакаев «Керла шо». Туйра «1аьнан обьг1азло», Ж. Махмаев «Салазаш хахкар». Хь. Саракаев «Дарц». Д. Кагерманов «Г1ура – дада». Хь. Саракаев «Х1ара маца хуьлу?».</p>	7			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа7. «Вайн Даймохк»				
7.1	<p>«Вайн Даймохк» Нефтах х1ун йоккху? 1. Кусаев «Сан Г1ала». Хиш. Вайн хиш чохь хуьлу ч1ерий. Ж. Махмаев «Машар».</p>	4	1		https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
7.2	«Б1аьсте, б1аьсте йеьна кхечи!»	11	1		

	<p>Хь. Сатуев «Вайн бераш».</p> <p>Талламан болх кхоалг1ачу чийрикна лерина.</p> <p>Л. Н. Толстой «Б1аьсте».</p> <p>Хь. Саракаев «Х1ун ю иза?».</p> <p>1. Гайсултанов «Б1аьста хьуьнхахь».</p> <p>Д. Кагерманов «Алкханчаш».</p> <p>В. Бианки «Пхьагал дитта т1ехь».</p> <p>«Муха дог1а деза синтар».</p> <p>Д. Кагерманов «Со а вьоду».</p> <p>Н.Н. Носов «Хорсамех лаьцна» (2с.).</p>				
	Дакъа 8. Нохчийн халкъа барта кхолларалла»				
8.1	<p>Цицигий, дахий.</p> <p>Кицанаш.</p> <p>Х1етал-металш.</p> <p>Чехкааларш.</p> <p>Дагардарш.</p> <p>Туйра «Майра пхьагал».</p> <p>Туйра «Цаьпцалгий, зингатгий».</p> <p>Туйра «Газа-гуьзалггий, сира борззий»,</p> <p>Туйра «Зуй, пхьагаллий».</p> <p>Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина.</p> <p>Туйра «Борззий, цхьогаллий, ломмий»</p>	12	1		
	Дакъа 8. Жам1даран таллар				
8.1	Контрольни болх /Тестиrowани/		4		
Дерриг:		68	4		

Программица сахътийн барам	68				
----------------------------	----	--	--	--	--

Нохчийн литературин тематикин планировани

3 класс

№п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш.	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс
		Декъан сахъта ш	Таллам ан белхаш	Кхолла раллин белхаш	
Дакъа 1. Даймехкан косташ.					
1.	А. Сулейманов «Даймахкана, вайн халкъана», «Ирс, ахь хIун до? Стенга добду?» Ш. Арсанукаев «БIешерийн къийсамехь».	2			https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2			
Дакъа 2. Аьхке а, гуьйре а.					
2.	Ш. Арсанукаев «Аьхкенап Iуьйре». М. Сулаев «ДогIа деанчул тIаьхьа». Д. Кагерманов «Аьхке». З. Муталибов «Оха болх а бо, деша а добшу». Ж. Махмаев «Мангалкомарш». Хь .Хасаев «Комаьрша хьун». Хь. Осмиев «Гуьйре». Х. Эдилов «Гуьйре». Хь. Хасаев «Гуьйре тIекхочуш». Д. Кагерманов «ГIаргIлеш, «хабарш» а дуйцуш». Э. Мамакаев «Гуьйренан суьрташ».	10	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		10	1		
Дакъа 3. Вайн Даймохк.					

3.	Вайн республика. Д. Кагерманов «Сан Кавказ». Ш. Рашидов «Даймахке безам».	2			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2			
Дакъа 4. Иалам лардар – иза Даймохк ларбар ду.					
4.	М. Пришвин «Сан Даймохк». Р. Ахматова «Эвлахь». Хь. Хасаев «Бен». Хь. Саракаев «Асвадан адамалла». 1. Гайсултанов «Эксурси». Хь. Хасаев «Бохам».	7			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7			
Дакъа 5. Берийн дахар.					
5.	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба». Ж. Махмаев «Коран ангали». Гайсултанов «Яраги». Хь. Саракаев «Жлов, морзаххий, херх схьаобций». I. Чантиев «Стенна вара Мурад гайгане». 3. Муталибов «Мустапан каранаш». Д. Кагерманов «Мазлаглехь». I. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	10	1		https://desharkho.ru/ www.urok95.ru
Дерриг:		10	1		
Дакъа 6. Даймохк вай кьинхьегамца хьестабо.					
6.	М. Сулаев «Лабтана гергахь ваьшна тгера декхарш». Р. Нашхоев «Соьга йуха хабар дийцало». Ш. Арсанукаев «Сан йиша». Т. Закаев «Сох а хир ву гишлойархо». М. Ахмадов «Асарахь».	5			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5			
Дакъа 7. 1а.					
7.	М. Сулаев «Лайн чимаш», «Iа дулуш». Хь. Хасаев «Хьуьнхахь Iа». Ж. Махмаев «Ло деана». Д. Кагерманов «Iаьнан хьаша». I. Мамакаев «Iа». I. Гайсултанов «Цергков». Ш. Рашидов «Iай». Хь. Саракаев «Дуьххарлера хьуьнар». Ш. Арсанукаев «Iаьнан суьйре». I. Чантиев «Iаьнан а, аьхкена хилла кьовсам».	11			https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		11			

Дакъа 8. Бѡѡсте йогѡ, бѡѡсте йогѡ!				
8.	М. Сулаев «Бѡѡстенца дека лѡттан зевне илли», «Бѡѡсте». I. Гѡйсултанов «Бѡѡсте тѡейогѡш». I. Мамакаев «Бѡѡстенан юѡхъ». В. Саидов «Бархѡлѡгѡ март». Хъ. Саракаев «Мамина совгѡт». Хъ. Хасаев «Хъуьнан акхарой бѡѡста», «Зевне хъший». Хъ. Сатуев «Бѡѡсте йогѡ», «Бѡѡстенан догѡ». I. Гѡйсултанов «ѡалам хаздан деза». Д. Кагерманов «Арахъ».	12	1	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		12	1	
Дакъа 9. Халкъан барта кхолларалла.				
9.	Туйранаш, шира дийцарш. Бабин Чѡирдиг. Ден весет. Бекхам. Тешам боцу лулахой.	5	1	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	1	
10.	Контролни болх /Тестиrowани/	4		
Дерриг		4		
Программин сахътийн барам		68		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

4 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1	<p>Хь. Хасаев. «Беркате аьхе 3. Сулейманова. «Аьхкенаан сурт» 1.Мамакаев. «Дагалецамаш 3. Сулейманова. «Чеглардиг» М. Мамакаев. «Гуьйре» Хь. Хасаев. «Шийла 1уьйре» Ш. Окуев. «Гуьйре».</p>	7	0	0	<p>https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
Дерриг:		7	0	0	
2.1	<p>Таймин Биболатан илии Эла Мусостгий, Адин Сурхой. Эла Мусостгий, Адин Сурхой. Астаг1а Тимар Астаг1а Тимар Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Гайсултанов. «Йуург ца хилча»</p>	9	1	0	<p>https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина) П. Хатуева. «Къонах хьанах олу?».				
2.2	Вайн республика-Нохчийчоь В. Баширов. «Сан хьоме Нохчийчоь» Т. Ахмадова, 1. Алиев. «Декалахь сан илии» С. Яшуркаев. «Пасха» С. Яшуркаев. «Пасха» М. Ахмадов. « Нохчийн хиш»Арсанукаев Ш.	5			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	Вайга туйранаша кхойкху «Муьлха йоккха хилла?» Чантиев. «Хьекъал тоьлла» А. Дадуев. «Мара байна Салман» А. Дадуев. «Мара байна Салман» «Къоьллел хьекъал тоьлла». «Къоьллел хьекъал тоьлла». З. Джамалханов. « Хьекъал долу йо1 а кхиэлахо а» З. Джамалханов. « Хьекъал долу йо1 а кхиэлахо а» Талламан болх (шолг1ачу чийрикна лерина) З. Джамалханов. «Хьекъал долу воккха стаг а, кьиза эла а » З. Джамалханов. «Хьекъал долу воккха стаг а, кьиза эла а » Охх1ай Охх1ай Махана аьлла баркалла 1.Гайсултанов Дашо б1араш 1.ГайсултановДашо б1араш	16	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		30	2	0	
3.1	С. Бадугев «Со кхин хьуна декар дац. » С. Бадугев «Со кхин хьуна декар дац. »	11	1	0	https://desharkho.ru/

	<p>С. Бадиев «Дуйлало» М.Мамакаев «Хьуьнхахь» 1.Мамакаев «Даймохк» 1.Гайсултанов. «Диканиг» 1.Гайсултанов. «Диканиг» 1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?» 1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?» Х.Эдилов «Ло дог1уш» Талламан болх (кхоалг1ачу чийрикна лерина)</p>				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.2	<p>Сийлахь-доккхачу зеран муьрехь Хь. Саракаев «Синтем боцу денош» Хь. Саракаев «Синтем боцу денош» 1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа» 1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа» 1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк» 1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»</p>	6			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.3	<p>Болх бе,халкъан дуьхьа ваха- 1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц» 1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц» Х.Берсанов. «Жима Зарет» 1.Гайсултанов.«Совг1аташ» 1.Гайсултанов.«Совг1аташ» 1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен» 1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен» С. Гацаев. «Эх1, хьо мерза илли » З.Джамалханов «8-г1а Март» Ш.Рашидов «Ахьа суна гечделахь» Талламан болх (доьалг1ачу чийрикна лерина) 1.Мамакаев»Б1аьстенан 1уьйре»</p>	14	1		https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	3.Сулейманова «Зу халхайолу» 3.Сулейманова «Зу халхайолу»				
Дерриг:		31	2	0	
8.1	Контролни болх /Тестировани/		4		
Дерриг:			4		
Программица сахътийн барам			68		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

1 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьт	Терахь		Электронни дешаран ресурс
			Планаца	Билггал	
1.	Новкъахь.Шкоলেখь.	1			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.	Ц1ера дийнаташ. З1акардаьхни.	1			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.	Акха дийнаташ. Вайн махкара олхазарш.	1			https://ps95.ru/
4.	Сагалматаш. Акха стоьмаш	1			dikdosham/ru/
5.	Стоьмаш. Хасстоьмаш.	1			https://ps95.ru/
6.	Ахархойн г1ирсаш. Ялташ. 1алам.	1			dikdosham/ru/
7.	Дийнан раж.	1			https://ps95.ru/
8.	Сурсаташ	1			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
9	Аз а,элп а А,а.	1			dikdosham/ru/
10	Аз а,элп а У, у.	1			https://ps95.ru/
11	Аз а, элп а О.о	1			https://ps95.ru/
12	Аз а, элп а И.и	1			dikdosham/ru/
13	Аз а, элп а Л.л	1			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
14	Аз а, элп а М.м	1			https://ps95.ru/
15	Аз а, элп а. С, с	1			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
16	Аз а, элп а. Р, р	1			https://ps95.ru/
17	Аз а, элп а. Х, х	1			dikdosham/ru/

18	Аз а, элп а. Б,б	1			https://ps95.ru/
19	Аз а, элп а Д, д	1			https://ps95.ru/
20	Аз а, элп а Е, е.	1			dikdosham/ru/
21	Аз а, элп а Н, н	1			https://ps95.ru/
22	Аз а, элп а Т, т.	1			https://ps95.ru/
23	Аз а, элп а В, в	1			dikdosham/ru/
24	Аз а, элп а З, з	1			https://ps95.ru/
25	Аз а, элп а Й, й	1			https://ps95.ru/
26	Аз а, элп а К, к.	1			https://ps95.ru/
27	Аз а, элп а П, п.	1			https://ps95.ru/
28	Аз а, элп а Э, э.	1			https://ps95.ru/
29	Аз а, элп а Ш, ш.	1			dikdosham/ru/
30	Аз а, элп а Ц, ц.	1			https://ps95.ru/
31	Аз а, элп а 1.	1			https://ps95.ru/
32	К1еда хьаьрк (ь)	1			https://ps95.ru/
33	Ч1ог1а хьаьрк(ь)	1			dikdosham/ru/
34	Аз а, элп а Хь, хь.	1			dikdosham/ru/
35	Аз а, элп а Кх, кх.	1			https://ps95.ru/
36	Аз а, элп а Къ, къ	1			https://ps95.ru/
37	Аз а, элп а Г, г	1			dikdosham/ru/
38	Аз а, элп а Г1, г1	1			https://ps95.ru/
39	Аз а, элп а Аь, аь	1			https://ps95.ru/
40	Аз а, элп а Оь, Оь	1			dikdosham/ru/
41	Аз а, элп а Уь, уь	1			https://ps95.ru/
42	Аз а, элп а Ч, ч.	1			dikdosham/ru/

43	Аз а, элп а Ч1, ч1.	1			https://ps95.ru/
44	Аз а, элп а Т1,т1.	1			dikdosham.ru/
45	Аз а, элп а.Ж, ж.	1			https://ps95.ru/
46	Аз а, элп а Х1, х1	1			https://ps95.ru/
47	Аз а, элп а К1, к1.	1			dikdosham.ru/
48	Аз а, элп а Ю, ю.	1			https://ps95.ru/
49	Аз а, элп а ЮЬ, юь.	1			https://ps95.ru/dikdosham.ru/
50	Аз а, элп а Я, я.	1			https://ps95.ru/
51	Аз а, элп а Яь яь.	1			https://ps95.ru/dikdosham.ru/
52	Аз а, элп а, Ц1 ц1	1			https://ps95.ru/
53	Аз а, элп а, П1 п1	1			https://ps95.ru/
54	Аз а, элп а Ф ф. .	1			https://ps95.ru/dikdosham.ru/
55	Аз а, элп а Ё ё.	1			https://ps95.ru/
56	Элп Щ щ	1			https://ps95.ru/
57	Элп ы	1			https://ps95.ru/
Абатал т1аьхара мур(Литературни йешар) 9с.					
58	Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш.	1			https://ps95.ru/dikdosham.ru/
59	Дийца,муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш.	1			https://ps95.ru/dikdosham.ru/
60	Вайн Даймохк.Соблжа- Г1ала	1			dikdosham.ru/

61	Вайн турпалхой.Кадыров Ахьмад-Хьаьжа.Нурадилов Ханпаша.	1			dikdosham/ru/
62	Вайн яздархой.Айдамиров Абузар.Гайсултанов Гумар.Махмаев Жамалди.	1			dikdosham/ru/
63	Ж.Махмаев «ДоттагIалла» ,«Къоман хазна» Дей,буьйсий	1			dikdosham/ru/
64	Ж.Махмаев Дайна де. «Бераш вайн хиньолу ГIаьхье ю..»	1			dikdosham/ru/
65	Ж.Махмаев «Дуьло,бераш,делий вай I-Хь Хатуев «Зингат»	1			dikdosham/ru/
66	I.Демеев «Малонче» С.Эдилов «ГIан» Беркат	1			dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		66			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
1.	Аьхке дагалацар.. Ч1ерий дахар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
2.	Д.Кагерманов «Дог1а дар»,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
3.	«Гуйренан тидамаш»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
4.	Демеев И. «Г1а»,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
5.	Бианки В. «Чено к1орнеш лийчор».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
6.	Э.Мамакаев «Гуйренан 1уйре».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
7.	Дений,нанний дика хилар.	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
8	В.Осеева «К1ентий»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
9	Э.Мамакаев «Нана» В.Осеева «Йоккха стаг»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
10	Ц1ена хи .Ц1ена хила вай?	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
11	Харцлийна 1у. Х1ума яар. Пайх1амаро нийсонах лаьцна аьлларг	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
12	1-Хь.Хатуев «Г1иллакх».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru

13	Б.Дикаев «Берашка-сайн доттаг 1 ашка»	1	0	0	https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
14	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	1	1	0	https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
15	Ж.Махмаев «Маликатан доттаг 1 ий».	1	1	0	https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
16	Т.Ахмадова «Нура»»	1	0	0	https://desharkho.ru/https://urok95.ru
17	З.Муталибов «Дешархойн кьийсадаларш».	1	0	0	https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
18	1.Гайсултанов «Доллучун шен хан ю»..ъ	1	0	0	https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
19	П.Абубакарова «Дешнех ловза»	1	0	0	https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
20	Х.Берсанов «Бексолтин алаша.	1	0	0	https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
21	Ж.Махмаев «Ши к1еза»	1	0	0	https://desharkho.ru/https://urok95.ru
22	Хь.Саракаев «Борзик»,	1	0	0	https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
23	Э. Мамакаев «Тхан пису»	1	0	0	https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
24	Э.Мамакаев «Акхарой долчохь»	1	0	0	https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
25	Ш.Макалов «Дехкий дийна муха дисира»..	1	0	0	https://desharkho.ru/https://urok95.ru
26	А.Тапалаева « Массарна дерг-ловзар»	1	0	0	https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
27	Хь.Саракаев «Х1орш х1ун ю?».	1	0	0	https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham

28	Талламан болх шолгӀачу чийрикна лерина	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
29	З.Муталибов «Муьлхха а болх оьшуш бу»..	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
30	Ж.Махмаев «Маликат».	1	1	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
31	Ӏ.Гайсултанов «Пхьола».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
32	Кагерманов. «Говзанчаш	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
33	Х.Ошаев «Ши накьост »	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
34	Г.Балл «Цхьана меттехь ца соцу мало».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
35	Ӏ.Мамакаев «Ӏа»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
36	Э.Мамакаев «Керла шо»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
37	Туйра «Ӏаьнан оьгӀазло»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
38	Ж.Махмаев «Салазаш хахкар»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
39	Хь.Саракаев «Дарц».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
40	Д.Кагерманов ГӀура-дада».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
41	Хь.Саракаев «ХӀара маца хуьлу	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
42	«Нефтах хӀун йоккху?».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
43	Ӏадиз Кусаев «Сан гӀала»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

44	«Хиш» «Вайн хиш чохь хуьлу ч1ерий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
45	«Ж.Махмаев «Машар»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
46	Хь.Сатуев «Вайн бераш»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
47	Талламан болх кхоалг1ачу чийрикна лерина.	1	1	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
48	Л.Н.Толстой «Б1аьсте»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
49	Хь.Саракаев «Х1ун ю иза?».	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
50	Гайсултанов «Б1аьста хьуьнхахь».	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
51	Д.Кагерманов «Алкханчаш»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
52	В.Бианки»Пхьагал дитта т1ехь»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
53	«Муха дог1а деза синтар»,	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
54	Д.Кагерманов «Со а вьоду»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
55	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
56	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
57	Цициггий,дахкий(берийн ловзар)	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
58	Кицанаш,	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
59	Х1етал-металш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

60	Чехкааларш,	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
61	Дагардарш	1	0	0		https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
62	«Майра пхьагал»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
63	«Цаьпцалггий,зингаттий»	1	0	0		https://desharkho.ru/https://urok95.ru
64	«Газа-гуьзалггий,сира борззий»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
65	«Зуй,пхьагаллий»	1	0	0		https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
66	Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина.	1	1	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
67	«Цхьогаллий,пхьагаллий»	1	0	0		https://desharkho.ru/https://urok95.ru
68	«Борззий,цхьогаллий,ломмий»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68				

Нохчийн литературин поурочни планировани

3-г1а класс

№ п/п	Урокан тема.	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Таллам ан белхаш	КХоллараллин белхаш		
Даймехкан косташ. 2 с.						
1	А. Сулейманов «Даймахкана, вайн халкъана», «Ирс, ахь х1ун до? Стенга доьду?»	1	0	0		www.urok95.ru
2	Ш. Арсанукаев «Б1ешерийн кьийсамехь».	1	0	0		https://desharkho.ru/
Аькхе а, гуьйре а. 11с.						
3	Ш. Арсанукаев «Аьхкена 1уьйре».	1	0	0		www.urok95.ru
4	М. Сулаев «Дог1а деанчул т1аьхьа».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/
5	Д. Кагерманов «Аькхе».	1	0	0		https://desharkho.ru/
6	З. Муталибов «Оха болх а бо, деша а доьшу».	1	0	0		www.urok95.ru
7	Ж. Махмаев «Мангалкомарш».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/
8	Хь .Хасаев «Комаьрша хьун».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
9	Хь. Осмиев «Гуьйре».	1	0	0		www.urok95.ru
10	Х. Эдилов «Гуьйре».	1	0	0		https://desharkho.ru/
11	Хь .Хасаев «Гуьйре т1екхочуш». Д. Кагерманов «Г1арг1леш, «хабарш» а дуьйцуш».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/
12	Э. Мамакаев «Гуьйренан суьрташ».	1	0	0		www.urok95.ru
13	Хьалхарчу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
Вайн Даймохк. 2с.						
14	Вайн республика. Д. Кагерманов «Сан Кавказ».	1	0	0		https://desharkho.ru/

15	Ш. Рашидов «Даймахке безам».	1	0	0		www.urok95/ru
Галам лардар – иза Даймохк ларбар ду. 7с.						
16	М. Пришвин «Сан Даймохк».	1	0	0		https://desharkho.ru/
17	Р. Ахматова «Эвлахь».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
18	Хь. Хасаев «Бен».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
19	Хь. Саракаев «Асвадан адамалла».	1	0	0		www.urok95/ru
20	1. Гайсултанов «Экскурси».	1	0	0		www.urok95/ru
21	1. Гайсултанов «Экскурси».	1	0	0		https://desharkho.ru/
22	Хь. Хасаев «Бохам».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Берийн дахар. 11 с						
23	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба».	1	0	0		www.urok95/ru
24	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаба».	1	0	0		https://desharkho.ru/
25	Ж. Махмаев «Коран ангали».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
26	Гайсултанов «Яраг Iи».	1	0	0		https://desharkho.ru/
27	Хь. Саракаев «ЖIов, морзаххий, херх схьаобций».	1	0	0		www.urok95/ru
28	Г. Чантиев «Стенна вара Мурад гIайгIане».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
29	З. Муталибов «Мустапан каранаш».	1	0	0		https://desharkho.ru/
30	ШолгIачу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
31	Д. Кагерманов «Мазлаг Iехь».	1	0	0		www.urok95/ru
32	1. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	1	0	0		https://desharkho.ru/
33	1. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

Даймохк вай кьинхьегамца хьестабо. 5 с

34	М. Сулаев «Лабттана гергахь ваьшна т1ера декхарш».	1	0	0		www.urok95/ru
35	Р. Нашхоев «Собга йуха хабар дийцало».	1	0	0		https://desharkho.ru/
36	Ш. Арсанукаев «Сан йиша».	1	0	0		www.urok95/ru
37	Т. Закаев «Сох а хир ву г1ишлойархо».	1	0	0		https://desharkho.ru/
38	М. Ахмадов «Асарахь».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

1а. 11с.

39	М. Сулаев «Лайн чимаш».	1	0	0		https://desharkho.ru/
40	М. Сулаев «1а дулуш».	1	0	0		www.urok95/ru
41	Хь. Хасаев «Хьуьнхахь 1а».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
42	Ж. Махмаев «Ло деана».	1	0	0		https://desharkho.ru/
43	Д. Кагерманов «1аьнан хьаша».	1	0	0		www.urok95/ru
44	Г. Мамакаев «1а».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
45	Г. Гайсултанов «Цергков».	1	0	0		https://desharkho.ru/
46	Ш. Рашидов «1ай».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
47	Хь. Саракаев «Дуьххьарлера хьуьнар».	1	0	0		www.urok95/ru
48	Ш. Арсанукаев «1аьнан суьйре».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
49	Г. Чантиев «1аьнан а, аьхкена хилла кьовсам».	1	0	0		www.urok95/ru

Б1аьсте йог1у, б1аьсте йог1у! 13с.

50	М. Сулаев «Б1аьстенца дека лаьттан зевне илли».	1	0	0		https://desharkho.ru/
51	Кхоалг 1ачу чийрикна лерина талламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/

52	И. Гайсултанов «Блабсте тлейогуш».	1	0	0		www.urok95/ru
53	И. Мамакаев «Блабстенан юьхь».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
54	М. Сулаев «Блабсте».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
55	В. Саидов «Бархалгал март».	1	0	0		https://desharkho.ru/
56	Хь. Саракаев «Мамина совгал».	1	0	0		www.urok95/ru
57	Хь. Хасаев «Хьуьнан акхарой блабста».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
58	Хь. Сатуев «Блабсте йогу».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
59	И. Гайсултанов «Галам хаздан деза».	1	0	0		www.urok95/ru
60	Хь. Хасаев «Зевне хьеший».	1	0	0		https://desharkho.ru/
61	Хь. Сатуев «Блабстенан догла».	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
62	Д. Кагерманов «Арахь».	1	0	0		www.urok95/ru
Халкъан барта кхолларалла. бс.						
63	Туйранаш, шира дийцарш. Бабин Чирдиг.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
64	Добалгалачу чийрикна лерина галламан болх.	1	1	0		https://desharkho.ru/
65	Ден весет.	1	0	0		https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
66	Бекхам.	1	0	0		www.urok95/ru
67	Тешам боцу лулахой.	1	0	0		www.urok95/ru
68	Тешам боцу лулахой.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Программица сахьтийн барам		68				

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

4 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь		Электронни дешаран ресурс.
		Сахьт	Талла ман белхаш	Кхолларалин белхаш			
Хьомечу 1аламан сурт-7с					Планаца	Билгал	
1.	Хь. Хасаев. «Беркате аьке	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
2.	З. Сулейманова. «Аьхкенаан сурт»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
3.	1.Мамакаев. «Дагалецамаш	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
4.	З. Сулейманова. «Чеглардиг»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
5.	М. Мамакаев. «Гуьйре»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
6.	Хь. Хасаев. «Шийла Гуьйре»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
7.	Ш. Окуев. «Гуьйре».	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
Вайн Даймехкан д1адахначунна т1ера-9с							
8	Таймин Биболатан илин	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
9	Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/

10	Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
11	Астаг 1а Тимар	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
12	Астаг 1а Тимар	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
13	Гайсултанов. «Йуург ца хилча»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
14	Гайсултанов. «Йуург ца хилча»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
15	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестиrowани
16	П. Хатуева. «Къонах хъанах олу?».	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
Вайн республика-Нохчийчoь-5с							
17	В. Баширов. «Сан хьоме Нохчийчoь»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
18	Т. Ахмадова, 1. Алиев. «Декалахь сан илли»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
19	С. Яшуркаев. «Пасха»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
20	С. Яшуркаев. «Пасха»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
21	М. Ахмадов. « Нохчийн хиш»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/
Вайга туйранаша кхойкху-16ч							
22	«Муьлха йоккха хилла?»	1	0	0			https://desharkho.ru /dikdosham/ru/

							/dikdosham/ru/
23	Чантиев. «Хъекъал тоьлла»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
24	А. Дадиев. «Мара байна Салман»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
25	А. Дадиев. «Мара байна Салман»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
26	«Къоьллел хъекъал тоьлла».	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
27	«Къоьллел хъекъал тоьлла».	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
28	З. Джамалханов. «Хъекъал долу йо1 а кхиэлахо а»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
29	З. Джамалханов. «Хъекъал долу йо1 а кхиэлахо а»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
30	Талламан болх (шолг1ачу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестировани
31	З. Джамалханов. «Хъекъал долу воккха стаг а, къиза эла а»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
32	З. Джамалханов. «Хъекъал долу воккха стаг а, къиза эла а»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
33	Охх1ай	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
34	Охх1ай	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
35	Махана аьлла баркалла	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/

36	1.Гайсултанов Дашо б1араш	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
37	1.ГайсултановДашо б1араш	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
Нохчийн къоман баккхий йаздархой- 11с							
38	С. Бадугев «Со кхин хьуна декар дац. »	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
39	С. Бадугев «Со кхин хьуна декар дац. »	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
40	С. Бадугев «Дуйлало»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
41	М.Мамакаев «Хьуьнхахь»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
42	1.Мамакаев «Даймохк»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
43	1.Гайсултанов. «Диканиг»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
44	1.Гайсултанов. «Диканиг»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
45	1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
46	1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
47	Х.Эдилов «Ло дог1уш»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
48	Талламан болх (кхоалг1ачу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестиrowани

Сийлахь-доккхачу зеран муьрехь- (6с)							
49	Хь. Саракаев «Синтем боцу денош»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
50	Хь. Саракаев «Синтем боцу денош»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
51	1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхья»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
52	1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхья»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
53	1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
54	1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
Болх бе,халкъан дуьхья ваха-14с							
55	1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
56	1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
57	Х.Берсанов. «Жима Зарет»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
58	1.Гайсултанов.«Совг1аташ»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
59	1.Гайсултанов.«Совг1аташ»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
60	1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/

61	1.Гайсултанов «Чеглардиган бен»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
62	С. Гацаев. «Эх1, хьо мерза илли »	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
63	З.Джамалханов «8-г1а Март»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
64	Ш.Рашидов «Ахьа суна гечделахь»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
65	Талламан болх (добалг1ачу чийрикна лерина)	1	1	0			Тестировани
66	1.Мамакаев «Б1аьстенан1уьйре»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
67	З.Сулейманова «Зу халхайолу»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
68	З.Сулейманова «Зу халхайолу»	1	0	0			https://desharkho.ru / /dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68					

Гаморан-методически кхачойар

Гаморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-гIа класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-гIа класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-гIа класс.
5. Берийн бошмашна а, йуьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. /ХIоттийнарг. Эдилов С.Э. Соьлжа-ГIала, 2018.

Гилманан литература

- Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а. Соьлжа-ГIала, 2018.
- Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар. Соьлжа-ГIала, 2013.

Методически литература

- Эдилов С.Э. Дагалецамийн денош а, суьйренаш а
- Ишколин даздариин, викторинийн, кьовсадаларийн, суьйрениин сценариш. Соьлжа-ГIала, 2018.

Дошамаш

1. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.
2. Абдулкадырова Р.А. Йуьхьанцарчу ишколана лерина суьрташкахь нохчийн-оьрсийн-ингалсан дошам. Соьлжа-ГIала, 2011.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

1. desharkho.ru – Нохчийн элекиронни школа.
2. ps95.ru/dikdosham/ - Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн онлайн дошам.

Урокал арахъа дІайахъа магийнчу мероприятиин перечень

Кху программо иштта йукъалоцу дешархойн урокал арахъара мероприятиш а. «Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметан чулацамца доглуш долу урокал арахъара гІуллакхаш билгал а дой, вовшахтуху йуьхъанцарчу классийн дешархойн башхаллаш а, хъашташ а, Нохчийн Республикин къаьмнийн а, этнокультурин а башхаллаш а тидаме а оьцуш. Урокал арахъарчу гІуллакхан маьна ду ийманехъ кхетеш-кхиорна а, оьздангаллин нийса харжам бар кхиорна а тІехъажийна болу культурно-кхоллараллин болх дешархоша кхочушбар.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметан чулацамца доглуш, урокал арахъара гІуллакх кхочушдарна леринчу сахътийн барам дешаран хьукмато билгалбо.

К ласс	Меропри ятин кеп	Тема	Дешархоша кхочушдечу гІуллакхийн коьртачу кепийн характеристикаш
I	Къамел	Сан дубхъарлера киншкаш	Презентацига хьовсар. Къамелехъ дакъалацар. Хаттаршна жобпаш далар. Темица доглуш хаттарш дар. Хетарг довзийтар. Йеша киншка харжарх а, киншкица болх баран бакьонех а хаамаш бовзар. Йеша киншка харжар. Йовзаран Іалашонца кишкашка хьовсар.
I	Интегрир ованни заняти- езде	Ненан мотт	Къамелехъ дакъалацар. Байташ йешар. Иллеш алар, эшарш лакхар. ХІетал-металш дастар.
2	Киншкина реклама йаккхар	Суна дукхайеза киншка	Билгалйинчу тема киншкаш харжар. Билгалйина тема йийцаре йар. Текстан реклама хІоттор. Хаттаршна жобпаш далар. Реклама йовзийтар. Хетарг довзийтар.

2	Виртуала н гездар	Нохчийн Республика – сан хьоме мохк	Презентацига хьовсар. Республикин гIаланех а, бIаьрла меттигех а болчу хаамашка ладогIар. Къамелехь дакъалацар. Темица йогIу говзарш йешар.
2	Прое ктан болх	Сан доьзал	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхийаккхар а (куьйга йина киншка кечйар).
2	Йешархойн къовсадалар	Поэзин дезде	Байташ къастош а, дагахь а йешар. Литературин меттан кепаш ларйар. Хаттаршна жьопаш далар. Байташ йешаран мах хадор. ЖамIаш дийцаре дар.
3	Ловзар	Туьйранин турпалхойн парад (болам)	Ловзарехь дакъалаца. Педахкарш кхочушдар. Хаттаршна жьопаш далар. Хаттарш дар.
3	Виртуала н гездар	Киншки н истори	Кишкеш йовзар. Церан тайпанаш билгалдар. Йийцаре йар, хаттарш кечдар. Билгайинчу темин хьокъехь ойла йар.
3	Прое ктан болх	Суна дукхадезачу дийнатах безамца	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхийаккхар а.
3	Йешначу говзарш тIехь жима спектакль	Довзий вай?	Говзарш йешар. Сурт гайтрахьама ролаш харжар. Театрализацина декорациш кечйар. Спектаклехь дакъалацар. Йийцаре йарехь дакъалацар.

	Жима-проект	Халкѳан хьекъало боху	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материалаш гул а йеш, кечйар. Билгайнчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхийаккхар а.
4	Къамел	Хазалла хIун йу?	Къамелехь дакъалаца. Проблема хIоттийнчу хаттар тIехь ойла йан. Хетарг довзийта. Темина дийцар а, монолог а хIоттон (кхолла).
4	Викторина	Вай а, Iалам а	Викторинехь дакъалаца. Проблема хIоттийнчу хаттар тIехь ойла йан. Кхоллараллин кепара тIедахкарш кхочушдан. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.
4	Къамел	Вайн къоман (халкѳан) дезденош	Дезденойх лаьцначу хаамашка ладогIа. Къамелехь дакъалаца. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.

Белхан программа кечйечу хенахь тематикин план хIотторехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методически материалаш йолу (мультимедин программаш, электронан Iаматаш а, задачникаш а, электронан библиотекаш, виртуалан лабораториш, ловзаран программаш, цифровой Iаморан ресурсийн коллециш) электронан (цифровой) Iаморан гIирсех пайдаэцаран таронаш, пайдаэцархойн тайп-тайпана тобанаш Iаморехь а, кхетош-кхиорехь а шайх пайдаоьцуш йолу а, электронан (цифровой) кепехь схьайелла а йолуш, ИКТ-н дидактикин таронаш кхочуш а йеш, шайн чулацам дешарх долчу низамца цхьаьнабогIуш а болуш.